

OLASZORSZÁGI FORGATÁSON
(HAMZA A KÖZÉPEN ÜLŐ SZEMÜVEGES FÉRFI.)

A brazil kritikusok tehát kimondták azt, amit a hazaiak máig nem vettek figyelembe. Hamza D. Ákos ugyanis úgy tért vissza Magyarországra fél évszázadnyi külföldi lét után, hogy nem feledte el gyökereit, anyanyelvét, nem árulta el azt a kultúrát, amelynek birtokában elindult a nagyvilágba. Ennek ellenére sajátos mellőzöttsége máig nem szűnt meg, művei megítélését illetően nem alakult ki egységes vélemény. A most megrendezett tárlaton megtekinthető alkotásai alapján két izgalmas korszakot emelhetünk ki életművéből: a filmrendező és a festőé. Mi több, utóbbi tovább osztható. Egyfelől az ötvenes évekbeli lírai grafikáinak időszakára, másfelől a hetvenes, nyolcvanas években készült szobrainak, olajképeinek periódusára. A raktáron maradt gyűjteményrész színvonala ellenben eléggé ambivalens, hisz számos alkotóeleme megmaradt a kísérletezés szintjén: az archaikus, primitív népi művészet által inspirált konstrukcióit ebben a szegmensben realiztikus portrék, groteszk hangulatú ábrázolások és az olasz avantgárd vonalát követő nonfiguratív álmoképek, szösszenetek egészítik ki.

Elszigeteltsége ellenére pár valódi siker azért Hamza D. Ákosnak is megadatott. Mind Braziliában, mind pedig Magyarországon kapott egy-egy kitüntetést, Jászberényben díszpolgárrá is avatták, hagyatékából múzeumot szerveztek, verseit önálló kötetben jelentették meg, filmjeit rendszeresen műsorokra tűzik a közszolgálati televíziók. Az sem elhanyagolandó, hogy jóval korábban, 1942-ben a Szíriusszal majdhogynem elhozta a Velencei Nemzetközi Filmfesztivál nagydíját. És ha a birodalmi törekvések nem szólnak bele a zsűrizésbe, el is hozza.

Az 1987-es jászberényi és szolnoki retrospektív kiállítása után Hamza D. Ákos Berénybe vonult vissza feleségével, Hamza Lehel Máriával, itt is hunyt el 90 éves korában. Ezt követően vált öröksége kutathatóvá, s ekkor indult el az otthonában őrzött anyag (közel kétszáz festmény és négyszáz divatrajz, temérdek magánlevél, feljegyzés, személyes tárgy, újságcikk és fotó) átvizsgálása, leltárba vétele, feldolgozása. Különböző okok miatt azonban a nagyközönség máig nem kapott betekintést a teljes hagyatékba, aminek az az egyetlen pozitív hozadéka, hogy a munkafolyamat nem zárult le, mondhatnók: a Hamza-ügy nem merült feledésbe, inkább megőrizte aktualitását, így számos érdekfeszítő lehetőséget hordoz még magában.

Gurzó K. Enikő

(Fotók: Hamza Gyűjtemény, Jász Galéria)

40 éve, 1972. október 27-én hunyt el Bibó Lajos hódmezővásárhelyi születésű író, drámaíró, szülővárosának díszpolgára. Szakadó esőben, őszi időben gyűltünk össze mintegy maréknyian a Dilinka temetőben, hogy fejet hajtsunk az egyik legnagyobb vásárhelyi író emléke előtt. Az előtt az ember előtt, akinek az 1930-as években Budapesten a drámáit a Nemzeti Színházban kiváló szereposztásban, telt ház előtt játszották, írói pályája mégis hirtelen töréssel kettészakadt: nem volt hajlandó megrendelésre politikai indíttatású műveket írni. Elhallgattatását ugyanannak köszönheti, aminek egyediségét is: szilárd jellemének, jó értelemben vett kompromisszumképtelenségének tudható be, hogy írásaiban érezhető az egyéni hangvétel, a személyes megszólalásmód igénye. Megtalálta azt a formát, amelyet valóban saját örökségének, utódjának tekinthetünk: azt a végletekig kiélezett szimmetriát, nyelvi bravúrt, mely néhány elbeszélésében (Subások, A magyarok elmaradnak) precizitása ellenére is könnyeddé teszi az elbeszélői stílust, és amely a humánomot általános emberi értéké emeli. És neki köszönhetjük a prózai ballada műfajának megteremtését is:

Messzire innen, éppen csak hogy ide látszott, jobbról is, meg balról is valami mozgott a fűben. Két pont. Vagy a fű lehetett arra magas, vagy a fény játszott, de a két mozgó alak nagyon lassan közeledett. Félóra is beletelt, amíg kikevergőztek valahogy a süppedékből. Egyszerre pillantották meg az országutat, s egyszerre állottak meg.

- Hej! – sóhajtott az egyik, Tandari János gyalogos. – Hej, édös jó Istenöm.

- Hej! – sóhajtott a másik is, Gyevi Balázs huszár. – Hej, édös jó Istenöm.

Mert úgy dülöngéltek mind a ketten, kigombolt inggel, s a mellükből csendesen szívárgott a vér.

(A magyarok elmaradnak)

Bibó Lajos munkássága alapvetően Tömörkény regionális témáit megtartva a népi írók mozgalmának és a naturalista epika több érdemének felhasználásában jeleskedik. Művészetét az éles szemmel megfigyelt tárgyi világ mellett az életszerűen megjelenített alföldi parasztember karakterének, beszédmódjának, viselkedésének és gesztusainak bemutatása jellemzi. Előszóval foglalkozik marginális, magára hagyott sorsokkal, de találkozhatunk műveiben a Tamási Áronra emlékeztető népi humorral, valamint igazán mély tragédiát bemutató elbeszélésekkel is.

Írásmódjában fellelhetjük a lelki mozzanatok árnyaltságát; a pszichológiai rezdüléseket a mélyből hozza elő, alakjai az alföldi parasztság elfojtásaival, rejtett érzelmeivel küszködnek egy olyan világban, ahol az emóciók kinyilvánítása nem kívánatos. Bibó emberszerete emellett a környezet, a táj csodálatával párosul, mikrokozmoszában ember és természet harmonikus szimbiózisban él, lírai hangvételének ez adja meg a létjogosultságot, ezért lesznek meleg színnel átítatva impresszionista tájábrázolásai. A pusztá leírása így jelenik meg a *Pogányok*-ban:

A tájat vizsgálta, s a szíve észrevétlenül felengedett, amerre csak a szem ellátott, sás meg nád borított mindent, az ősi tenyészetben káka, indafű meg lepsény burjánzott, s e fölött az öröktől fogva valónak és végtelennek tetsző, hallgató élet fölött a vadon háborítatlan csendje zümmögött. Az égen szikrázva sütött a nap, a fény idelent mégis elterült, megült a szurdékon, mintha hallgatta volna, mit súgdos a víz, mit beszél a nádas, s hogyan csalogatja hívó szóval a párját a megbújt madár.

BIBÓ LAJOSRA EMLÉKEZVE

„Gyereken nem volt, de gondolataim voltak, és műveimben, szabad legyen remélnem, hagytam hátra utódokat.”

Bibó Lajos

A néprajzi pontosságú megközelítésmód, az élményszerűség elemi erővel hatja át eszköztárát, szerkesztési elveit, melyet kiegészít a realista, naturalista ábrázolásmód, amit erős hangulatisággal és líraisággal vegyít. Bibó ideális társadalmá is ennek megfelelően jó, becsületes, és rendszerint hívő, ám nem feltétlenül vallásos. Alakjai hisznek egy magasabb rendű dolog működésében, létezésében, és ennek eredménye egy bensőséges természetközelség lesz.

Érdeemes belegondolni, hogy a huszadik századi irodalom sokat merített különböző művészetekből és tudományokból is, aminek hatására az elbeszélésekbe bekerültek a képszerű, vágásokkal dolgozó filmművészet hatásai, tetten érhetőek a filozófia és a pszichológia eredményei is. Ezek a modern hatások, például a töredékes-elliptikus elbeszélésmód a filmszerű vágással több Bibó novella kelléktárához hozzátartozik, továbbá a pszichológiai igényű megközelítésmód is felismerhető karakteralkotásában.

Különösen igaz rá a lélektani folyamatok mély ismerete, amennyiben megvizsgáljuk azon elbeszéléseit, ahol a legszebben kirajzolódik szereplőinek jellemvonása, félelmei, a felettes én és az ösztönén közötti konfliktus, a tudat alól feltörő tartalmak vadsága, kontrollálhatatlansága. A naturalista próza zsánereinek megfelelően alakjai rendszerint olyan elfojtásokkal küzdenek, amelyek idővel valamilyen módon kérelhetetlenül a felszínre kerülnek: ekkor a karakterek vagy összetörnek, vagy pedig fékezhetetlen rombolási, ölési vágy lesz rajtuk úrrá:

- Hát most már nincs... - ismételte meg a szüle, és Kardosra nézett. Az hallotta a hangot, és látta, hogy az öregasszony a szoba közepén áll, mögötte ott van a kemence, emitt az ágy, a falon pedig jár az óra. A gyomrában megmozdult valami, és a rémület, amely fullasztó döbbenetével most szakadt rá először, a bekövetkezett halál kietlen bizonyossága, amely ellen nem tehetett most már semmit, egyszerre fagyott medrekben állította meg egész testében a vért. De most csak pillanatra, azután a megsebzett állat dühe horkantott hirtelen a szíve alatt. Érezte, karjaiban nagy, őrjöngő viharzik, testében legyőzhetetlen élet ágaskodik, amely szembefordul a halállal. Egyetlen tekintettel lebunkózott maga előtt mindent: úgy érezte, körülötte szabad levegő áramlik, egyik karjával a földet, a másikkal az eget ingatja.

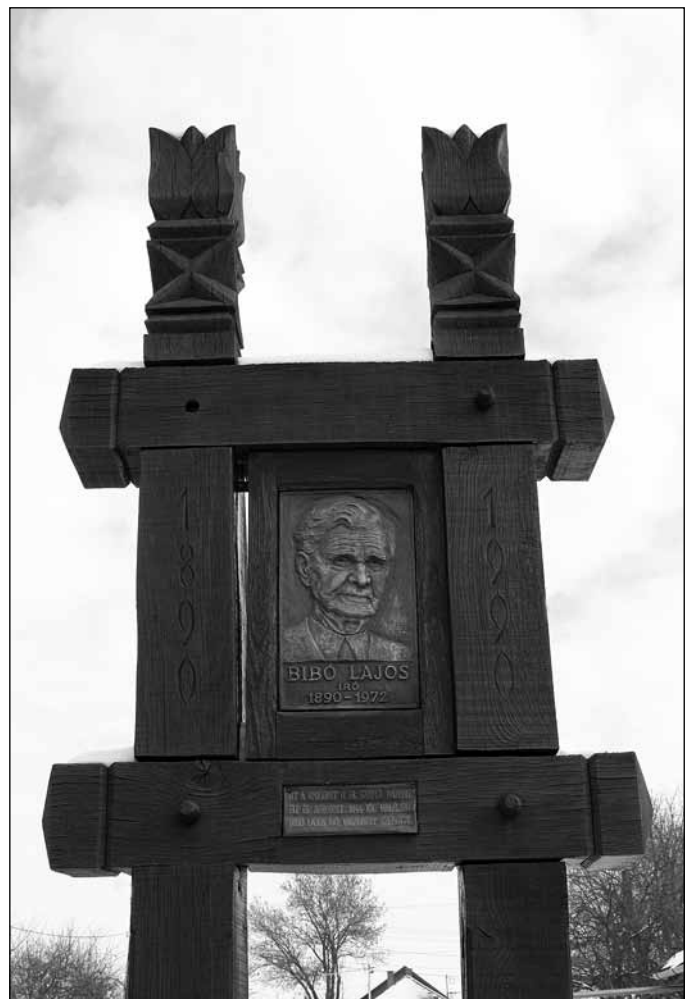
(Kardos magára marad)

De Bibó hősei számára mégis mindig van visszaút. Mert műveiben az emberek alapvetően jók, becsületesek és tiszták – éppen olyanok, amilyenek lenniük kell.

Bár bírálói a választott témák és a tartalom egyszerűsége, anekdotikussága, közmondásszerűsége miatt kárhoztatják, jól sikerült művei olvasása során a befogadó ráismerhet az író erényeire, mely az olvasmányos lírai nyelvezet mellett leginkább a jellemábrázolás magas színvonalában keresendő. Drámai dialógusai és a parasztság érzelmvilágának, gondolatmenetének bemutatása olyan pszichológiai tablót tárnak elénk, mely egyértelműen visszaköszön a novellák, drámák és a regények

mindegyikében, és amelynek repertoárja a legmélyebb megaláztatásoktól és bánattól a dühöngő, állatias bosszúvágyon keresztül a legemberibb magatartásformáig, a megbocsátásig terjed. Mind ezt sosem direkt módon, hanem az érzelmi rezdülések tükrében tapasztalhatjuk, amelynek a gyakran kritizálható téma csak háttérül szolgál. A kimondatlanság, a tömör emberi megnyilvánulások, az elfojtott érzelmek és az erőszak mind-mind a naturalista epika meghatározó jegyei, melyeket Bibó nagyszerűen használ fel műveiben. Színes irodalmat hozott létre, amely manapság is sok tanulsággal szolgálhat. A hideg októberi eső nem mossa el emlékét.

Rókus Ákos

BIBÓ EMLÉKMŰ
A BRONZ PORTRÉ ERDŐS PÉTER ALKOTÁSA, AKINEK A TERVE ALAPJÁN
NAGY ISTVÁN FARAGTA A KOMPOZÍCIÓT.
(FOTÓ: GAÁL GYÖRGYI)